

Hoe bescherm je monumentale, 'eeuwenheugende' bomen?

Van risicogestuurd naar waardegestuurd boombeheer

Terra Nostra voerde in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Bomenstichting een onderzoek uit naar manieren waarop de bescherming van monumentale bomen verbeterd kan worden. In december 2024 werd het rapport, inclusief aanbevelingen, overhandigd aan de opdrachtgevers. Het blijkt dat er nog wat stappen te nemen zijn.

Auteur: Heidi Peters

De aanleiding voor het onderzoek was de in 2020 in de Tweede Kamer ingediende motie om alle monumentale bomen op de lijst van de Bomenstichting als monument aan te wijzen. Wanneer je iets als Rijksmonument wilt aanwijzen, kom je vanzelf terecht bij de RCE. Meer dan 15.000 bomen als groenmonument aanwijzen is niet mogelijk; wel werd er een verkennend onderzoek gestart naar de risico's en kansen van oude bomen. Dit leidde tot een interdisciplinair onderzoek met Terra Nostra als onderzoeksleider en de RCE en de Bomenstichting als opdrachtgevers.

Vijftien casusbomen

Een onderdeel van het onderzoek was het bezoeken van vijftien casusbomen, verspreid door het land. Van elke boom werden de omstandigheden en de groeiplaats in kaart gebracht, de ecologische en cultuurhistorische waarde, de geschiedenis en het verhaal van de boom, de invloed van de mens op de boom en de juridische en beleidsmatige bescherming die momenteel aan de boom wordt verleend. Voor het erfgoedaspect werd de expertise ingeroepen van erfgoedexpert Mariska de Boer; voor het juridische aspect werd advocaat Jilles van Zinderen, gespecialiseerd in bomenrecht, ingeschakeld. Onderzoeksleider was Bart van Duijnhoven, senior boomtechnisch adviseur en specialist veteranenbomen (VETcert) bij Terra Nostra.

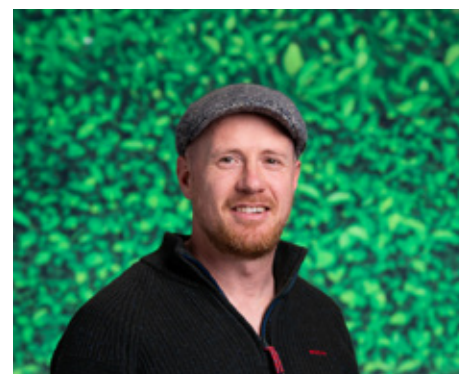

Jilles van Zinderen

Jurist

Wat is een monumentale boom?

Uit het onderzoek blijkt dat er grote verschillen zijn in de juridische status van bomen bij gemeenten. Wat zegt de term 'monumentaal' eigenlijk? Wat betekent het als een boom lokaal gekapt kan worden volgens gemeentelijke regelgeving, maar rijksbeschermd is? Of andersom: wat gebeurt er met een gemeentelijk beschermde boom als die bescherming ondergeschikt is aan civiel recht of monumentenrecht? Terra Nostra vroeg Jilles van Zinderen, advocaat en gastdocent bij diverse groenopleiders, om mee te denken en te adviseren op juridisch en beleidsmatig gebied. 'Wij hebben ons gefocust op deze vijftien bomen en geïnventariseerd wat er aan juridische bescherming en beleid is om deze bomen te behouden. Ook hebben we uitgezocht of er omstandigheden zijn geweest waardoor het voortbestaan van de boom in gevaar is geweest. Denk aan een geplande weg of wijk of een burencrisis. Daaruit bleek dat er recent bij twee van de vijftien bomen sprake is geweest van een risico. Voor de ene boom werd bijna een kapvergunning verleend omdat de dijk verzwaard werd; de andere boom zou de trap van een Rijksmonumentale muur ontzetten, mogelijk door wortelopdruk. Vervolgens hebben we onderzocht of de bescherming die de bomen

Bart van Duijn

Terra Nostra

hadden voldoende was. Waarschijnlijk was dat niet zo. De eerste boom was gered door protesten van omwonenden, de tweede dankzij heel veel moeite van de Bomenstichting, die een bezwaarprocedure was gestart. Er was dus wel (gemeentelijke) bescherming, Maar vinden wij dit als land voldoende voor zulke bijzondere bomen?'

Omgevingswet

Er is meer mogelijk op het gebied van bescherming. Zo biedt de Omgevingswet gemeenten de kans om meer integraal beleid te maken. 'In potentie heeft de provincie ook een rol, maar bij deze vijftien casusbomen is die niet opgepakt. Provincies lijken geen rol te spelen, terwijl zij daar wel de middelen voor hebben. Een grotere rol voor provincies is een van onze aanbevelingen.'

Samenvattend vindt de bescherming op dit moment vooral op gemeentelijk niveau plaats. Ook is vastgesteld dat veel bomen die op de lijst van de Bomenstichting staan inmiddels zijn verdwenen. Daar zou al een gevoel van urgentie van uit moeten gaan. Dit rapport biedt mogelijkheden om meer bescherming te creëren, ook op provinciaal en landelijk niveau.

'De Omgevingswet biedt gemeenten kansen om meer integraal beleid te maken'

Geschiedenis achterhalen

Mariska de Boer is erfgoedexpert en docent bij het Praktijk Centrum Bomen. Zij geeft les aan boomspecialisten die meer willen weten over veteranenbomen, waar cultuurhistorie een onlosmakelijk deel van uitmaakt. 'Waarom staat deze boom op deze plek? Dat is eigenlijk waar alles begint', legt De Boer uit. 'Dit soort bomen is altijd heel bewust aangeplant. Maar waarom? Het antwoord op deze vraag geeft de waarde van zo'n boom aan, de reden waarom hij eeuwen is blijven staan. De boom heeft een functie gehad of er is iets gebeurd waardoor hij behouden is gebleven.' Over meerdere bomen, zoals de Heilige Eik in Den Hout, is heel oude documentatie terug te vinden, vaak juridische. 'De vraag is dan of het nog dezelfde boom is als die waarover 700 jaar geleden geschreven is. Dat blijkt bij de Heilige Eik zo te zijn.'

Wat er vroeger rondom zo'n boom gebeurde, kan volgens De Boer ook inspiratie bieden voor een manier om er in deze tijd mee om te gaan en om hem te 'vertroetelen'. De Boer: 'Over sommige bomen werd vroeger geschreven in kranten. Er zijn twee artikelen bekend waarin oude bomen 'eeuwenheugend' werden genoemd. Dat zegt iets over de activiteiten die op die plek, bij die boom, hebben plaatsgevonden. Dat biedt ons handvatten om ten gunste van die boom te blijven denken. Daarom wil ik de lezers vragen: kijk eens van een afstand naar een boom en vraag je af wat je zelf zou willen als je die boom was. Denk vanuit de boom en de geschiedenis van de boom die zoveel heeft meegemaakt. Sta daar even bij stil; waardeer dat, of het nu wettelijk is vastgelegd of niet. Veel bomen kunnen nog wel 100 of 200 jaar blijven staan en dat is heel veel waard.'

Een wereld te winnen

Van Duijnhoven: 'Een van de aanbevelingen uit het rapport is om een landelijke ereklasselijst op te stellen met bomen die in aanmerking komen voor extra bescherming door gemeente, provincie en eventueel het Rijk. De monumentalebomenlijst van de Bomenstichting heeft feitelijk geen juridische status. Bomen als individu zijn alleen op gemeentelijk niveau beschermd

– als dat al geregeld is, want dat is lang niet altijd het geval. Er is nog een wereld te winnen. Uiteindelijk moeten we bij het onderhoud en beheer anders naar dit soort oude bomen gaan kijken. We moeten van risicogestuurd naar waardegestuurd boombeheer.'

Een andere aanbeveling heeft betrekking op het beschermen van de groeiplaats, dus ondergronds. 'Als we dat vastleggen in de BGT (Basisregistratie Grootchalige Topografie), een GIS-applicatie, zou dat in het voortraject van planvorming al snel opvallen en zal men op basis daarvan handelen. Dankzij de bomeneffectanalyses is al bekend welke bomen er in een gemeente zijn, inclusief de gegevens daarover. Sommige gemeenten hebben bomen hier al in opgenomen.'

Het beheer van monumentale bomen moet gekoppeld worden aan het juiste niveau van kennis en ervaring, vindt Van Duijnhoven. 'Dat ontbreekt vaak. Het vergroten van kennis en vaardigheden met betrekking tot bomen, waar bij bomen als complexe levende organismen worden gezien, is essentieel. Hierbij is het ook belangrijk om de interactie van bomen met de omgeving te begrijpen, zowel boven- als ondergronds.'

Van Duijnhoven, tot besluit: 'Voor monumentale bomen worden bepaalde criteria gehanteerd. Ik denk dat we met dit onderzoek de criteria voor de cultuurhistorische en ecologische waarde van bomen hebben aangescherpt. Zo kunnen we een betere selectie maken uit de bomen op de landelijke lijst van de Bomenstichting.'

Nationale richtlijn

'Oude bomen hebben verhalen; mensen voelen zich daarmee verbonden', zegt opdrachtgever Berthe Jongejan van de RCE. 'Die verhalen gaan soms generaties terug. Dan heb je het over immaterieel erfgoed. Daarom wilden we met de Bomenstichting verkennen wat we kunnen doen om daar meer aandacht voor te vragen. Er is natuurlijk al draagvlak voor bomen; mensen vinden het erg als bomen gekapt worden.'

Uit het onderzoek komt ook nog de aanbeveling om een nationale richtlijn op te stellen voor het onderhoud van monumentale bomen en veteranenbomen. Ook naar de regelgeving moet gekeken worden, omdat nu elke gemeente op haar eigen manier omgaat met deze bomen.

'De erelijst die Bart noemt, bevat bomen die ecologisch heel waardevol zijn', vervolgt Jongejan. 'We overwegen nu om uit deze lijst een selectie te maken op basis van cultuurhistorische waarde. Dan gaat het om bomen die heel oud of zeldzaam zijn, een verhaal vertellen, kampioen zijn qua dikte of lengte en eigenlijk onvervangbaar zijn. Wij zijn nu aan het nadenken over de vraag wie van de betrokken partijen welke aanbeveling uit het rapport oppakt. Voor het maken van de selectie kunnen wij als RCE met de Bomenstichting een belangrijke rol spelen.'

Het is nu belangrijk om de boodschap te verspreiden. De kennisdag in december vorig jaar heeft monumentale bomen als thema op de Cultuuragenda gezet. 'Zowel het Norminstituut Bomen als de VNG pakt de onderzoeksresultaten op en hopelijk gaan ze er spoedig mee aan de slag. Het zou ideaal zijn als elke provincie en gemeente een groep bomen aanwijst die vanuit cultuurhistorisch oogpunt zo bijzonder zijn dat je die niet moet willen kappen. Ze worden dan, met hun verhaal, vastgelegd in een GIS-kaart. Aannemers kunnen zo zien of ze te maken hebben met een boom met bijzondere waarde en denken dan wel twee keer na voordat ze zo'n boom vellen. Zo ontstaat bewustwording over oude bomen, hun groeisysteem onder de grond en hun ecologische waarde. Want', zegt Jongejan tot besluit, 'net als historische gebouwen en zeldzame dieren hebben bijzonder oude bomen bescherming nodig.'

Het volledige rapport staat op de website van Terra Nostra (https://www.terranostra.nl/media/documents/7141_monumentale_bomen_lage_resolutie.pdf)

'Wat er ook is vastgelegd, deze bomen zijn de aandacht en zorg meer dan waard'

BE SOCIAL
Scan, lees & deel!